

Заєць С. В. (Державна наукова установа "Інститут модернізації змісту освіти", м. Київ, Україна)

СТАН І ДИНАМІКА СЕРТИФІКАЦІЇ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ ЗА СТАНДАРТОМ ISO 9001 ЯК МАРКЕР ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті окреслено важливість впровадження стандартів ISO для досягнення цілей сталого розвитку. Проаналізована динаміка впровадження міжнародного стандарту якості ISO 9001 в Україні, зокрема у секторі «Освіта». Виявлена тенденція зниження кількості закладів вищої освіти, які сертифікують свої системи управління якістю за цим стандартом. Досліджені причини такого явища, зокрема вплив російсько-української війни та зміна пріоритетів українських компаній. Запропоновано шляхи для стимулювання впровадження стандартів ISO в українських ЗВО, з урахуванням важливості підвищення якості освіти та конкурентоспроможності українських університетів на світовому рівні. Здійснено порівняння ситуації в Україні з іншими країнами та визначені причини таких тенденцій. Особливу увагу приділено новому стандарту ISO 21001, який розроблений спеціально для освітніх закладів, але поки що не знайшов широкого застосування в Україні. Запропоновано декілька стратегій для стимулювання використання стандартів ISO 9001 та ISO 21001 в українських закладах освіти.

Ключові слова: ISO, сертифікація, опитування, заклади освіти, цілі сталого розвитку.

Abstract. The article defines the importance of implementing ISO standards to achieve sustainable development goals. The dynamics of implementing the international quality standard ISO 9001 in Ukraine, in particular, in the Education sector, is analyzed. A downward trend in the number of higher education institutions that certify their quality management systems according to this standard is revealed. The reasons for this phenomenon are studied, in particular, the impact of the Russian-Ukrainian war and changes in the priorities of Ukrainian companies. The ways to stimulate the implementation of ISO standards in Ukrainian higher education institutions are proposed, taking into account the importance of improving the quality of education and the competitiveness of Ukrainian universities at the global level. The situation in Ukraine is compared with other countries and the reasons for such trends are determined. Particular attention is paid to the new ISO 21001 standard, developed specifically for educational institutions, but which has not yet found wide application in Ukraine. Several strategies are proposed to stimulate the use of ISO 9001 and ISO 21001 standards in Ukrainian educational institutions.

Keywords: ISO, certification, survey, educational institutions, sustainable development goals.

Організацією Об'єднаних Націй (ООН) визначені пріоритети розвитку людської цивілізації до 2030 року у вигляді цілей сталого розвитку.

Досягнення цілей сталого розвитку в Україні [1] в умовах глобалізації можливе на основі ефективної взаємодії економіки, науки, освіти, зокрема через поліпшення загальної дієвості закладів вищої освіти (ЗВО), інституалізації внутрішньої та зовнішньої системи забезпечення якості освіти.

ООН у звітах про сталий розвиток за 2023, 2024 роки [2, 3], у яких відстежується прогрес 193 держав-членів у досягненні сімнадцяти цілей сталого розвитку (ЦСР), зазначає, що прогрес у досягненні ЦСР зупинився в усьому світі, лише приблизно 16 % цілей сталого розвитку прогресують.

Цілі та завдання, пов'язані з базовим доступом до інфраструктури та послуг, включаючи Ціль 9 (Промисловість, інновації та інфраструктура), демонструють дещо більш позитивні тенденції, хоча прогрес залишається надто повільним і нерівномірним у країнах.

Системи управління якістю є способом вирішення проблем щодо ефективності та підзвітності суб'єктів господарювання. ISO 9001 [4] це найбільш застосовуваний стандарт у відносинах постачальник-клієнт, це дієвий механізм зміцнення конкурентоздатності будь-якої організації, демонстрація прозорості управління діяльністю організації, механізм постійного поліпшення системи менеджменту якістю та підвищення ефективності роботи.

Разом з тим, вичерпна інформація про використання стандарту ISO 9001, зокрема про завантаження та продаж фізичних копій стандартів, атестацію осіб, лабораторні дослідження та перевірки відсутня, немає також даних про те, скільки компаній у кожній

країні та секторів економіки сертифікували свою продукцію на основі міжнародних стандартів.

Опитування акредитованих органів сертифікації в усьому світі Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) може лише продемонструвати, скільки компаній і філій мають сертифікати за різними стандартами, тобто дані ISO розбиті за типом стандарту, країною та сектором бізнесу. До того ж це опитування не є повноцінною базою даних. Рівень участі на добровільній основі органів сертифікації, акредитованих членами IAF – Міжнародного форуму з акредитації (глобальної асоціації організацій, що відповідають за атестаційне тестування стандартів в області систем менеджменту, продукції, послуг, персоналу та іншого), коливається від одного випуску опитування до іншого і може вплинути на результати опитування, особливо на рівні країни. Тому інтерпретацію результатів і будь-які висновки щодо тенденцій слід робити з урахуванням цих міркувань.

Метою статті є розгляд стану та динаміки сертифікації якості закладів освіти за стандартом ISO 9001 (за допомогою методів статистичного спостереження, збору інформації, порівняльного аналізу, аналізу рядів динаміки), обґрунтування необхідності активізації впровадження ISO 9001 та ISO 21001 у діяльність вітчизняних ЗВО. Для її досягнення поставлено такі завдання: проаналізувати ступінь поширення та динаміку використання суб'єктами господарювання стандартів ISO 9001 у 2018-2023 рр.; запропонувати шляхи активізації впровадження стандартів ISO в діяльність вітчизняних ЗВО.

Вітчизняними науковцями активно досліджувались питання управління якістю: Бондаренком С., Терещенком Н., Васілевським О., Воробйовою О., Матвійчук-Юдіною О., Проскурніною Н., Білоусько В. та ін. розглянуті особливості використання систем управління якістю, зокрема і у галузі вищої освіти, проте в публікаціях бракує аналізу кількісних показників масштабів впровадження стандартів ISO 9001 у діяльність суб'єктів господарювання та закладів освіти.

За результатами останнього опитування, проведеного ISO у 2023 році [5], українські компанії, хоч і ставлять якість на перше місце, проте воєнний стан змінює список пріоритетів (на ринок сертифікації ISO в Україні і в усьому світі суттєво впливає російсько-українська війна), тому в цілому тенденція видачі сертифікатів ISO 9001 у 2018-2023 рр. є спадною. Загальний річний темп скорочення в Україні кількості активних сертифікатів ISO впродовж 5 років склав 4,7%, у секторі «Освіта» – 7,8% (табл. 1).

Таблиця 1

Дані щодо сертифікації за стандартом ISO 9001:2015 в Україні (станом на 31

грудня кожного року)

Показник	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Кількість дійсних сертифікатів, од.	1 763	1 506	1465	1480	1507	1390
Динаміка, %: до 2018 р.	100,0	85,4	83,1	83,9	85,5	78,8
до попереднього року	x	85,4	97,3	101,0	101,8	92,2
Кількість об'єктів, на які поширюються сертифікати, од.	2 037	2 035	1 964	1 996	1 949	1769
Кількість об'єктів на 1 сертифікат	1,2	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3
Динаміка, %:	100,0	99,9	96,4	98,0	95,7	86,8

до 2018 р.						
до попереднього року	х	99,9	96,5	101,6	97,6	90,8
Кількість сертифікатів у секторі «Освіта», од.	54	54	51	44	39	36
Динаміка, %: до 2018 р.	100,0	100,0	94,4	81,5	72,2	66,7
до попереднього року	х	100,0	94,4	86,3	88,6	92,3
Частка сертифікатів сектору «Освіта» у загальній кількості, об'єктів, на які поширюються сертифікати, %	2,7	2,7	2,6	2,2	2,0	2,0

Складено автором за [5].

Таке скорочення означає, що клієнтські портфоліо постійних вітчизняних власників сертифікатів ISO 9001 зменшуються, тоді як управління якістю розглядається ISO як безперервне вдосконалення, що мало б спонукати компанії оновлювати свої сертифікати кожні три роки, не пропускаючи термінів. Так, кількість активних сертифікатів ISO 9001 в Україні станом на 31 грудня 2023 року була меншою за ті, що були в попередні роки: загалом їх було 1390, тобто на 373 менше, ніж було в 2018 році, або на 117 менше, ніж в 2022 році. Сертифікат в середньому розповсюджувався на 1,3 об'єкта.

Кількість вітчизняних ЗВО, які мали сертифікат ISO 9001, скоротилася з 54 (у 2018 р.) до 36 (у 2023 р.).

Частка сертифікатів сектору «Освіта» у загальній кількості, об'єктів, на які поширюються сертифікати, також зменшилася з 2,7 % (у 2018 р.) до 2% (у 2022-2023 рр.).

За кількістю сертифікатів ISO 9001 у секторі «Освіта» у 2023 році лідерами є такі країни, як Німеччина – 2074 (у 2022 р. – 2 123), Іспанія – 1853 (у 2022 р. – 1 972), Колумбія – 644 (у 2022 р. – 995), Індія – 581 (у 2022 р. – 532), Польща – 366 (у 2022 р. – 353), Малайзія – 314 (у 2022 р. – 293), Індонезія – 258 (у 2022 р. – 273). Для порівняння стандарт ISO 9001 станом на 31 грудня 2023 р. використовує лише 36 українських ЗВО (у 2022 р. – 39). Відбулось зростання сертифікатів ISO 9001 у секторі «Освіта» у 2023 р. у порівнянні з 2022 р. у таких країнах, як: Італія – 956 (у 2022 р. – 889), Велика Британія та Північна Ірландія – 324 (у 2022 р. – 264), Малайзія – 314 (у 2022 р. – 293) [5].

Таким чином, тенденція зміни обсягів сертифікації ISO 9001 у секторі «Освіта» у всьому світі, та в Україні, зокрема, вказує на те, що глобальні темпи зростання залишаються позитивними, але менш інтенсивними, ніж у попередні роки, і досягають точки стагнації в окремих країнах. Проте, очевидно і те, що деякі країни вже досягли рівня насичення ринку щодо кількості суб'єктів господарювання, сертифікованих за ISO 9001.

Новий стандарт ISO 21001 [6], який відповідає вимогам Європейської системи забезпечення якості професійно-технічної освіти та навчання (EQAVET), і є окремим, незалежним стандартом системи управління якістю, що ґрунтується на вимогах ISO 9001, в Україні поки не впроваджений.

Акредитовані органи сертифікації ISO дані про стан сертифікації за стандартом ISO 21001 не надають.

ISO 21001 декларує принципи СУОО, якими повинна керуватися освітня організація для отримання максимального результату у своїй діяльності: орієнтація на вигодонабувачів, далекоглядне лідерство, залучання персоналу, процесний підхід, поліпшування / вдосконалення прийняття рішень на основі фактичних даних, керування взаємовідносинами, соціальна відповідальність, доступність і неупередженість, етична

поведінка в освітніх організаціях, безпека та захист даних.

Результати опитування керівників ЗВО довели [7], що стандарт ISO 9001 (та його модифікація для закладів освіти ISO 21001) наразі не дуже популярні у вітчизняному освітньому секторі, і тому з метою багаторівневого забезпечення якості освіти в контексті реалізації європейських підходів, для досягнення Цілей сталого розвитку, зокрема Цілі 4, яка спрямована на забезпечення всеохоплюючої і справедливої, якісної освіти та заохочення можливості навчання для всіх впродовж усього життя, актуальною є стратегія їх упровадження на національному рівні засобами: а) доповнення до існуючих підходів забезпечення якості; б) призначення як визначального чинника при акредитації, її заміника; в) встановлення як базового параметра при поданні заявки на конкретні визнання чи акредитації.

Широке впровадження таких стандартів як ISO 9001, ISO 21001 дозволять організаціям краще розуміти та систематизувати різні аспекти – від якості до окремих елементів виробничих процесів, які відбуваються у відповідальних та стійких організаціях, націлених на вирішення трьох основних проблем, що впливатимуть на якість протягом наступних п'яти років, а саме: координація управління, цифровізація (дані та автоматизація) та корпоративна соціальна відповідальність.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.
2. Global Sustainable Development Report 2023: Times of crisis, times of change: Science for accelerating transformations to sustainable development, United Nations, New York, 2023. URL: <https://desapublications.un.org/file/1182/download>.
3. The SDGs and the UN Summit of the Future. Sustainable Development Report 2024. Published by Dublin University Press Dublin, Ireland, 2024. URL: <https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2024/sustainable-development-report-2024.pdf>.
4. ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT). Системи управління якістю. Вимоги. Офіц. вид. На заміну ДСТУ ISO 9001:2009 ; чинний від 01.07.2016. Київ : ДП "УкрНДНЦ", 2016. 24 с. (Національний стандарт України). URL: <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/%209001.pdf>.
5. The ISO Survey. ISO Survey 2023. URL: <https://www.iso.org/the-iso-survey.html>.
6. ISO (2018). ISO 21001 Educational organizations- Management system for educational organizations – Requirements with guidance and use (First Edition 2018-05). ISO, ISO Copyright Office, Published in Switzerland. URL: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:21001:ed-1:v1:en>.
7. Заєць С. В. Необхідність та перспективи застосування вітчизняними ЗВО стандарту якості ISO 21001. Освіта під час війни: розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення, цифрова трансформація, євроінтеграція : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 26 жовтня 2023 р. С. 151-155. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2024/03/theses_2023.pdf.